

*Олена ЖДАНОВА-НЕДІЛЬКО**Дмитро БІЛАЙ*<https://doi.org/10.33989/pnpu.966.c3700>

ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА МАЙСТЕРНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ У ПОЗНАВЧАЛЬНІЙ РОБОТІ

Анотація. Проаналізовано сутність познавчальної діяльності у закладі освіти як такої, що виступає важливим чинником гармонійного розвитку здобувачів освіти, сприяє формуванню комунікативних умінь, соціальної активності, творчого потенціалу, здатності до самореалізації тощо. Обґрунтовано положення про зростання в сучасних умовах ролі педагога як наставника, фасилітатора й організатора познавчальної діяльності. Схарактеризовано сутність ефективної підготовки педагога до познавчальної роботи, що розглядається як комплексний процес, який охоплює формування професійних компетентностей, оволодіння інноваційними технологіями, набуття практичного досвіду та розвиток рефлексивних умінь. Деталізовано проблему формування майстерності взаємодії майбутнього педагога з учнями у процесі організації познавчальної роботи. Розкрито сутність педагогічної взаємодії, визначено її структурні компоненти та особливості прояву у сфері позаурочної діяльності. Акцентовано увагу на ролі професійної підготовки у закладах вищої освіти, що забезпечує розвиток комунікативних, організаторських та рефлексивних умінь студентів. Окреслено методи й засоби формування зазначеної майстерності, зокрема тренінгові технології, проєктну діяльність, наставництво. Визначено критерії сформованості готовності майбутнього вчителя до ефективної взаємодії з учнями. Сформульовано рекомендації: у програмах педагогічних ЗВО передбачати спецкурси, спрямовані на розвиток комунікативної компетентності та навичок ефективної взаємодії; у

процесі навчальних і виробничих практик робити акцент на спостереженні та проведенні позанавчальних заходів, які сприяють розвитку колективізму, ініціативності та творчості учнів; ширше впроваджувати тренінги з активного слухання, ненасильницької комунікації та медіації конфліктів, водночас наголошуючи на правилах конструктивної поведінки їхніх учасників; створювати у ЗВО умови для інтеграції навчальної та позанавчальної діяльності студентів (волонтерські проєкти, студентські клуби, наставництво), а також розширювати сфери й форми студентського самоврядування. Як підсумок, відзначено, що формування майстерності взаємодії педагога з учнями у позанавчальній роботі є комплексним процесом, що визначає якість його професійної діяльності та забезпечує гармонійний розвиток учнівської молоді. Розвиток такої майстерності у майбутніх педагогів виступає важливою передумовою якісних змін у системі освіти та становлення школи партнерства.

Ключові слова: майбутній педагог; педагогічна взаємодія; позанавчальна робота; професійна підготовка; комунікативна компетентність; організаторські вміння; рефлексія; суб'єкт-суб'єктні взаємини.

Abstract. The essence of extracurricular activities in an educational institution is analyzed as an important factor in the harmonious development of students, contributing to the formation of communicative skills, social activity, creative potential, ability for self-realization, etc. The position on the growth of the role of the teacher as a mentor, facilitator and organizer of extracurricular activities in modern conditions is substantiated. The essence of effective preparation of a teacher for extracurricular work is characterized, which is considered as a complex process that includes the formation of professional competencies, mastery of innovative technologies, acquisition of practical experience and development of reflective skills. The problem of forming the skill of interaction of a future teacher with students in the process of organizing extracurricular work is detailed. The essence of pedagogical interaction is revealed, its structural components and features of manifestation in the

field of extracurricular activities are determined. Attention is focused on the role of professional training in higher education institutions, which ensures the development of communicative, organizational and reflective skills of students. Methods and means of forming the specified skill are outlined, in particular training technologies, project activities, mentoring. Criteria for the formation of the readiness of a future teacher for effective interaction with students are determined. Recommendations are substantiated: in the programs of pedagogical higher education institutions, special courses aimed at developing communicative competence and skills of effective interaction should be provided; in the process of educational and industrial practices, emphasis should be placed on observing and conducting extracurricular activities that contribute to the development of collectivism, initiative and creativity of students; to more widely implement trainings on active listening, non-violent communication and conflict mediation, while emphasizing the rules of constructive behavior of their participants; to create conditions in higher education institutions for the integration of students' academic and extracurricular activities (volunteer projects, student clubs, mentoring), as well as to expand the areas and forms of student self-government. As a result, it was noted that the formation of the skill of interaction of a teacher with students in extracurricular work is a complex process that determines the quality of his professional activity and ensures the harmonious development of student youth. The development of such skill in future teachers is an important prerequisite for qualitative changes in the education system and the formation of a partnership school.

Key words: future teacher; pedagogical interaction; extracurricular work; professional training; communicative competence; organizational skills; reflection; subject-subject relationships.

Постановка проблеми. У закладі освіти дитина чи молода людина не лише отримує певний обсяг наукових знань, що передбачені програмами навчальних дисциплін, а й розвивається як унікальна особистість. Важливу роль

у цьому процесі відіграє позанавчальна робота, оскільки вона забезпечує створення умов для індивідуального розвитку, реалізації інтересів та формування соціально значущих компетентностей. Дослідники зосереджуються на її ролі у всебічному розвитку особистості в умовах модернізації освіти і визнають, що вона актуалізує в закладі освіти ресурси, спроможні позитивно вплинути на становлення духовно-моральних цінностей, розвиток емоційно-вольової сфери, набуття досвіду міжособистісної взаємодії.

Педагоги відзначають, що сучасна молодь вирізняється низкою рис, які роблять її унікальною на тлі попередніх поколінь, змушують переглянути усталений досвід взаємодії з нею в освітньому середовищі. Ці відмінності зумовлені трансформаціями суспільства, зокрема інформатизацією освітнього простору, зміною комунікативних стратегій та оновленням ціннісних орієнтацій тощо і вимагають від педагогів переосмислення традиційних підходів до організації освітнього процесу та позанавчальної роботи, а від педагогічної освіти загалом – орієнтації на вдосконалення, розширення змісту професійної підготовки вчителя, розглядаючи його втому числі і як наставника, фасилітатора й організатора позанавчальної діяльності. Тому підготовка майбутніх учителів до ефективної взаємодії з учнями є одним із провідних завдань педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження засвідчують, що позанавчальна робота виконує ключові завдання, які доповнюють і розширюють можливості навчального процесу. Її основна мета – формування гармонійно розвиненої, соціально адаптованої та успішної особистості, здатної до самореалізації в сучасному світі – конкретизується сукупністю завдань, які реалізуються у практиці закладів освіти і стали предметом наукового вивчення.

Роботи українських учених останніх десятиліть висвітлюють низку педагогічно значущих аспектів позанавчальної роботи, і пріоритетною слушно

бачиться її роль у розвитку особистості учня. Так, зокрема, І. Підласий (Підласий, 2010), О. Кобрій та М. Чепіль (Кобрій & Чепіль, 2009) акцентують увагу на формуванні в учнів креативності, самостійності та ініціативності. Вчені розглядають позанавчальну діяльність як простір для розкриття індивідуальних здібностей та талантів, які не завжди можна реалізувати в межах навчальної програми.

Дослідники Л. Животенко (Животенко, 2016), Г. Подосиннікова та Г. Нецмеха (Подосиннікова & Нецмеха, 2024) підкреслюють значення позанавчальної роботи для формування соціально-емоційного інтелекту, підкреслюючи потенціал позанавчальної роботи для розвитку в здобувачів освіти умінь спілкування, емпатії та роботи в команді.

Актуальних для суспільства проблем торкаються Н. Іваненко (Іваненко, 2023), Д. Опарін та О. Шевченко (Опарін & Шевченко, 2022), які досліджують позанавчальну роботу як інструмент формування громадянських якостей. Вчені наголошують, що через участь у волонтерських проєктах, екологічних акціях та учнівському самоврядуванні учні засвоюють норми суспільного життя, вчаться відповідальності та активній громадянській позиції. О. Крижанівська та О. Ткачук (Крижанівська & Ткачук, 2010) привертають увагу до значення позанавчальної роботи в профілактиці антисоціальної поведінки підлітків, що є проблемою як суспільства в цілому, так і окремої особистості, яка не завжди має уявлення про конструктивні шляхи своєї життєорганізації і в підлітковому періоді є особливо сприйнятливою для прийняття хибних норм і правил поведінки.

Дослідники (Дученко, 2016; Унтілова, 2011) у своїх роботах неодноразово підкреслюють також, що в умовах закладу загальної середньої освіти позанавчальна діяльність допомагає учням визначитися з майбутньою професією. Екскурсії на підприємства, зустрічі з представниками різних

професій, участь у предметних гуртках і наукових товариствах стають важливими засобами для усвідомленого вибору життєвого шляху.

Дослідники також пропонують розглядати завдання позанавчальної роботи як способу організації дозвілля. Так, А. Бабенко (Бабенко, 2025) висвітлює позанавчальну діяльність як засіб соціальної адаптації та організації змістовного дозвілля учнівської молоді, запобігання асоціальній поведінці. О. Гончарук (Гончарук, 2022) досліджує вплив позанавчальних видів діяльності на формування ціннісних орієнтацій та культури дозвілля учнів.

Учені не лише наголошують на тому, що правильно організоване дозвілля через позанавчальні заходи допомагає учням розвивати творчі здібності, формувати здорові соціальні зв'язки та реалізовувати себе. Важливим бачиться підхід (М. Саранча, Г. Грибан (Саранча & Грибан, 2024), О. Комар (Комар, 2015) та ін.), згідно з яким завдання позанавчальної роботи слід розглядати в контексті зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів. Вчені наголошують на важливості спортивних секцій, туристичних походів, тренінгів із подолання стресу та психологічної стійкості.

Водночас, позанавчальна діяльність школярів, аби реалізувати покладені на неї завдання, вимагає від педагога чималої професійної майстерності. Сьогодні значно посилилася увага до проблеми підготовки педагога до здійснення цього складника своєї професійної діяльності. Дослідники говорять у цьому плані про важливу складову професійної компетентності сучасного вчителя, що потребує модернізації відповідно до запитів сьогодення.

Розглядаючи шляхи вирішення зазначеної проблеми, дослідники акцентують увагу на необхідності формування в майбутніх педагогів організаторських та комунікативних компетентностей. Вони доводять, що успішність позанавчальної роботи безпосередньо залежить від уміння вчителя організовувати дитячі колективи, мотивувати учнів і будувати довірливі стосунки. Очевидною є важливість методичної підготовки, яка включає знання

різноманітних форм (гуртки, клуби, проєктна діяльність) та методів позанавчальної роботи. У цьому контексті є актуальним, технологічний підхід, що націлює на застосування в педагогічній освіті інноваційних технологій, зокрема, інтерактивних та проєктних, як ефективних інструментів підготовки вчителя як суб'єкта організації позанавчальної роботи: адже майбутній педагог має не лише знати, як проводити заходи, а й уміти залучати учнів до спільного планування та реалізації ідей, що передбачає напрацювання ним відповідного досвіду в період навчання. Також, зважаючи на те, що використання соціальних мереж, онлайн-платформ та інших цифрових інструментів є ключовим для організації сучасної позанавчальної діяльності, зростає роль інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що мають бути опановані майбутнім педагогом не лише з суто навчальною метою.

Учені Полтавської наукової школи педагогічної майстерності (М. Гриньова, О. Жданова-Неділько, Л. Малаканова, Н. Пивовар, А. Ткаченко та ін.), розвиваючи положення, сформульовані її основоположниками на чолі з І. Зязюном, підкреслюють значення рефлексивного складника підготовки вчителя до різних видів діяльності. Аби розвиватися як професіонал, педагог має вміти аналізувати свої успіхи та невдачі, вчитися на власному досвіді та постійно вдосконалювати свої навички. По відношенню до позанавчальної роботи це завдання постає особливо складним і багаторівневим, оскільки її організація передбачає постійний відхід від стандартів, творчий пошук, різноманіття змісту і форм комунікації тощо. Визнається, що ефективна підготовка педагога до позанавчальної роботи має являти собою комплексний процес, який охоплює формування професійних компетентностей, оволодіння інноваційними технологіями, набуття практичного досвіду та розвиток рефлексивних умінь. Це допомагає вчителю стати не лише організатором, а й ментором та партнером для своїх учнів у позаурочний час, досягаючи високого рівня педагогічної взаємодії.

Усвідомлюючи значну багатовимірність проблеми, що розглядається, ми ставимо собі за мету проаналізувати саме феномен майстерності педагогічної взаємодії в позанавчальній роботі як важливого інструмента її дієвості та шляхи її формування в сучасному педагогічному ЗВО.

Виклад основного матеріалу. У освітньому середовищі, яке відзначається своєю полісуб'єктністю і різноманітністю одночасно вирішуваних завдань, педагогічна взаємодія виступає основним інтегрувальним інструментом, що дозволяє його відносно автономним сегментам (а отже, і всьому середовищу в цілому) функціонувати як системі, зорієнтованій на досягнення різнорівневих і водночас тісно взаємопов'язаних як у змістовому, так і в процесуальному сенсі цілей. Саме з цих позицій її розглядають, зокрема, українські дослідники Л. Мороз та С. Діхтяренко, зазначаючи, що «педагогічна взаємодія є специфічним різновидом соціального впливу, системотвірними характеристиками якого є організованість та цілеспрямованість. Її сутність полягає в такому спілкуванні учасників освітнього процесу, яке створює найкращі умови для навчальної мотивації та творчого характеру навчально-пізнавальної діяльності, забезпечує оптимальний психологічний клімат навчання, передбачає керівництво соціально-психологічними процесами в колективі» (Мороз & Діхтяренко, 2023, с. 94-95). І хоча йдеться безпосередньо про навчання, усе сказане повною мірою відноситься й до позанавчальної роботи.

Вчені наголошують також, що педагогічна взаємодія дозволяє у повній мірі використовувати в освітньому процесі особистісні властивості педагога, що, в свою чергу, вказує не тільки на згадану можливість, але й окреслює вимогу розвивати ці властивості відповідно до професійних і – ширше – суспільних викликів, а також акцентує важливість здатності педагога до педагогічно доцільних суб'єктних виявів.

Нині стало аксіомою, що, на відміну від авторитарної педагогіки, сучасна парадигма виховання ґрунтується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, і це не просто дозволяє учневі бути активним учасником освітнього процесу, а виступає однією з умов його успішної адаптації в соціумі – не лише конкретному середовищі класу чи закладу освіти, а в уже наявній, а також нині гіпотетичній і мало передбачуваній динамічній системі, сукупності соціальних умов, обставин та взаємин, які будуть оточувати людину впродовж її життя і вимагатимуть від неї певних активностей (а отже, і необхідних для цього властивостей).

Такий підхід широко застосовується в європейській освітній практиці, поєднуючи в своїй реалізації інтереси як окремої особистості, так і всього суспільства й вимагаючи оновлення всієї системи взаємин у освітньому процесі і вирішуваних педагогом у контексті глобальної освітньої стратегії проміжних цілей. До прикладу, аналізуючи стосунки педагога з учнями в Республіці Польща, В. Павленко вказує на зростання загального інтересу до організації педагогічного супроводу, спрямованого на створення креативного середовища в освітньому закладі, що «відбувається навколо інтересів дитини і виконує функцію адаптації школи до індивідуальних особливостей і суб'єктивних потреб учнів. Педагогічна діяльність, що спрямована на створення креативного середовища, має ряд характерних ознак: увага вчителя до незвичайних запитань; увага вчителя до незвичайних ідей; демонстрація цінності дитячих ідей; надання учням більшої самостійності; створення вільних навчальних умов... Акцент робиться не на програмному матеріалі, а на організації індивідуальної пізнавальної діяльності на основі знання її психологічної природи, і вчитель допомагає дітям відчувати власне значення, віру в себе» (Павленко, 2016, с. 190).

Описана вище ситуація за своїм психолого-педагогічним наповненням досить близько відображає й умови позанавчальної роботи, в ході якої кожна дитина вдовольняє саме ті запити, які відображають її індивідуальну специфіку.

Застосування стандартизованих, «усереднених» прийомів так само є не ефективним, а з точки зору соціальної етики – взагалі неприйнятним. Є закономірним, що в таких умовах педагог стає «координатором, організатором діалогу, консультантом учнів із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей. Він здійснює пошук найбільш ефективних форм та методів засвоєння знань, заохочує цікаві знахідки, аналізує невдалі спроби, стимулює дітей до усвідомлення своїх поразок та невдач» (Павленко, 2016, с. 191). А отже, його здатність розширювати спектр своїх професійних ролей з усією притаманною їм специфікою повинна бути досить високою як у когнітивно-змістовому плані, так і в операціонально-діяльнісному (що знаходить практичний вияв у взаємодії з іншими суб'єктами освітнього процесу).

Майстерність взаємодії педагога з учнями можна визначити як інтегративну характеристику його професійної компетентності, що передбачає володіння комунікативними, організаторськими та рефлексивними вміннями. Вона реалізується у здатності вчителя створювати атмосферу довіри, поваги та співпраці, налагоджувати продуктивний діалог, формувати партнерські стосунки, що особливо важливо в умовах позанавчальної роботи.

Аналізуючи специфіку останньої, відзначаємо, що позанавчальна діяльність характеризується більшою свободою вибору форм та методів роботи порівняно з навчальним процесом. «Вона не обмежена ні стандартами програм, ні часом, відрізняється від навчального процесу надзвичайною пластичністю, рухливістю, варіативністю. При цьому виховний вплив позанавчальної діяльності об'єктивно закладений в її змісті. Включаючись в спеціально організовану позанавчальну діяльність, школяр кожен раз виступає в новій ролі, і це вимагає від нього свідомого виконання нових функцій. Багатогранність педагогічних засобів позанавчальної діяльності широко розкриває світ іншої людини, іншого середовища, на вчинках і справах яких школярі вчаться любити

і поважати оточуючих їх людей», – пише з цього приводу Ю. Топольницька (Топольницька, 2018).

Дослідниця зазначає також, що позанавчальна робота об'єднує в собі позакласну і позашкільну роботу і загалом ставить два основні завдання: «виховання якостей особистості всебічно розвиненої, духовно багатої, творчої, самостійної у виборі форм і методів своєї діяльності, уміючої знайти індивідуальний варіант розвитку на шляху соціалізації; розширення знань і вмінь школяра для розвитку його здібностей, гармонії інтересів» (Топольницька, 2018). Структурно вона включає гурткову роботу, творчі проекти, спортивні та мистецькі заходи, соціальні ініціативи, учнівське самоврядування та інші форми роботи – як ті, що використовуються в ході навчання і виконують поза ним доповнювальну функцію, так і специфічні; як традиційні, так і інноваційні, число яких постійно зростає і освоєння яких постійно ставить перед педагогом нові професійно детерміновані завдання.

Позанавчальна робота сприяє формуванню цінностей співпраці та взаємоповаги, створюючи умови для розвитку соціальної компетентності. У цьому просторі педагог має можливість не лише організовувати діяльність, а й вибудовувати партнерські стосунки, стимулювати ініціативність, самостійність і відповідальність учнів.

Сьогодення характеризується значною динамічністю умов, у яких дитина живе і в яких має жити в майбутньому, що зумовлює очевидні відмінності між школярами минулих десятиліть і сучасними здобувачами освіти. Ці відмінності проявляються у способах сприйняття інформації, підвищеній ролі візуальної культури, швидкій зміні інтересів та орієнтації на цифрові ресурси. У зв'язку з цим педагогічна взаємодія потребує використання новітніх методів, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності та підтримку мотивації учнів. Окрім того, сучасні школярі характеризуються більшою свободою у вираженні власної позиції, прагненням до самостійності та критичним

ставленням до авторитетів. Це обумовлює необхідність формування у педагога здатності до діалогу, толерантності та врахування індивідуальних особливостей у процесі взаємодії. А отже, підготовка майбутнього педагога до організації позанавчальної діяльності учнів як суб'єкта професійної взаємодії має розглядатися у двох взаємопов'язаних аспектах: технологічному, що більшою мірою передбачає засвоєння об'єктивних закономірностей педагогічної діяльності, та комунікативному, що має враховувати індивідуальний потенціал здобувача педагогічної освіти, дозволяє з максимальною ефективністю «вбудовувати» до типових моделей суб'єктивно доцільні компоненти.

Таким чином, у контексті сучасних підходів підготовка майбутнього педагога до позанавчальної роботи має розглядатися не лише як засвоєння певної сукупності знань, а як цілісний процес формування ключових та професійних компетентностей, серед яких важливе місце займають, насамперед, комунікативна, соціальна, організаторська та рефлексивна компетентність. Саме вони визначають здатність педагога ефективно взаємодіяти з учнями в освітньому та позаурочному середовищі.

Теоретична складова підготовки передбачає опанування педагогічних і психологічних дисциплін, які формують уявлення про закономірності розвитку особистості, механізми соціалізації, принципи організації колективної діяльності. Вивчення зазначених дисциплін забезпечує майбутнім педагогам теоретичне підґрунтя для розуміння специфіки міжособистісної взаємодії та ролі вчителя у виховному процесі. При цьому саме компетентнісний підхід орієнтує не лише на засвоєння теорії, а й на здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

Практико-орієнтований характер професійної підготовки реалізується через різні форми освітньої діяльності: педагогічну практику, організацію й проведення виховних заходів, участь у студентському самоврядуванні, волонтерських і соціальних проєктах. Особливої ваги набуває інтеграція

теоретичного та практичного навчання. Вона забезпечує не лише апробацію різних форм позанавчальної роботи, а й створює умови для формування рефлексивної здатності студентів – вміння аналізувати власні дії, визначати їх ефективність, прогнозувати наслідки педагогічних рішень.

Сучасні наукові розвідки націлюють на врахування досить широкого спектру професійних характеристик педагога як суб'єкта позанавчальної діяльності. Серед них акцентуються «врахування індивідуальних особливостей кожної дитини і створення сприятливих умов для її розвитку; готовність до взаємодії в інклюзивних класах; застосування цифрових технологій у виховній діяльності; інтерактивні методи виховання дітей (тренінги, проєктні методи, соціальні ігри)» та багато іншого (Т. Надім'янова & В. Мацигін, 2025, с. 123). Для формування у майбутнього педагога відповідних компетентностей значний потенціал мають рольові та ділові ігри, тренінги комунікативної майстерності, моделювання педагогічних ситуацій, які дозволяють студентам виробляти вміння налагоджувати контакт, управляти груповою динамікою, розвивати емоційний інтелект. Використання інтерактивних технологій (ігрових, фасилітаційних, комунікативних) сприяє розвитку творчості та підвищує ефективність професійної підготовки.

У своєму класичному вигляді курс «Основи педагогічної майстерності» (ПДПУ, а сьогодні ПНПУ імені В.Г. Короленка) передбачав виконання чималого обсягу завдань, що моделюють фрагменти педагогічної взаємодії саме в позанавчальному спілкуванні. Їхнє виконання передбачало складний, проте досить дієвий синтез індивідуальних і колективних форм роботи, що самі по собі вимагали розвитку не лише творчого і критичного мислення, а й професійного такту, толерантності, емоційного інтелекту. Здобувач освіти мав змогу виступати в ролі вчителя, учня, експерта, вчився надавати своїм висловлюванням не тільки конструктивного змісту, а й форми, що вкрай важливо для процесу взаємонавчання (саме так ми позиціонуємо специфіку

курсу як навчальної взаємодії). Сформовані комунікативні навички в подальшому стануть незамінними для створення і підтримки дієвості сприятливого середовища довільного типу – наприклад, предметного гуртка, що приваблює не лише змістом діяльності, а й стосунками, що проявляються у спілкуванні вчителя з учнями та між самими учнями; але, звісно, так само це стосується й інших умов роботи зі школярами, ситуацій налагодження партнерських стосунків з іншими суб'єктами освітнього процесу.

Сучасні дослідники серед ефективних методів формування майстерності педагогічної взаємодії в позакласній роботі також часто називають психолого-педагогічні тренінги, що спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, навичок емпатії, уміння вести діалог. Ми згодні з Н. Демченко та Т. Гордієнко в тому, що «організація освітнього процесу на основі продуктивного співробітництва та використання тренінгових технологій означає, що майбутні вчителі мають змогу навчитися критичному мисленню, вирішенню незвичайних та складних проблем за допомогою розгляду й аналізу контексту проблеми та відповідних деталей, брати до уваги нестандартні думки, ухвалювати рішення шляхом зважування всіх варіантів та їх наслідків, дискутувати, успішно взаємодіяти з іншими людьми. Використання тренінгів в освітньому процесі допомагає майбутнім спеціалістам удосконалювати власні професійно-педагогічні дії, закріплювати досвід педагогічного спілкування, стимулювати професійний саморозвиток, самовираження й самоствердження в самостійній педагогічній праці» (Демченко & Гордієнко, 2023, с. 72). Як і при навчальному моделюванні, про що уже наголошувалося нами вище, особистісно-формувальним інструментом тут виступають не тільки власне тренінгові завдання, а ті правила взаємодії, які при цьому освоюються і закріплюються в діяльності, приймаються як досяжні і продуктивні.

Широко застосовувана нині проєктна діяльність у студентських колективах дозволяє успішно відпрацьовувати організаторські та комунікативні

навички. Особливу увагу тут варто звернути на роботу студентського самоврядування, до якої кожен здобувач освіти так чи інакше дотичний у час свого навчання.

Студентське самоврядування є рушійною силою багатьох ініціатив у вищих навчальних закладах. Його проєкти охоплюють різні сфери студентського життя, від освітньої до соціальної. Це можуть бути освітні та наукові проєкти (конференції та круглі столи, освітні тренінги та майстер-класи, студентські дебати тощо); культурно-масові заходи (фестивалі та концерти; кіновечори, свята національної культури чи презентації культурних набутків рідної місцевості здобувачів освіти); спортивні та благодійні проєкти (спортивні змагання, волонтерські та екологічні акції тощо). Дієвими і привабливими для здобувачів освіти є нині, зокрема, інформаційні та інфраструктурні проєкти (студентське медіа – створення студентських газет, блогів або радіо допомагає поширювати актуальну інформацію про життя університету; оновлення інфраструктури – проєкти з облаштування зони відпочинку в гуртожитку, встановлення лавок на території кампусу або створення коворкінг-просторів і таке інше). Загалом, студентське самоврядування є важливою платформою для розвитку лідерських якостей, відповідальності та ініціативності, а перелічені проєкти допомагають створити комфортне та насичене середовище для навчання та саморозвитку.

Важливим у цьому аспекті є також наставництво – залучення майбутніх педагогів до співпраці з досвідченими вчителями. Ця форма роботи у період навчання виокремлюється рідко, розглядаючись швидше в контексті навчальних чи виробничих практик як тимчасовий професійно значущий контакт з педагогами закладів освіти. Проте варто згадати задум фундатора Полтавської наукової школи педагогічної майстерності І. Зязюна про таку організацію неперервної навчальної педагогічної практики, коли вже з першого курсу здобувачі освіти закріплюються за одним із класів міських шкіл, впродовж

тривалого часу співпрацюючи з класоводом, класним керівником, учителями-предметниками. У такий спосіб забезпечується усунення поширеного недоліку професійної підготовки вчителя – фрагментарності сприйняття ним освітнього процесу, нерозуміння логіки загальних, а особливо – поточних взаємозв'язків між ситуаціями, що складаються в ньому та нездатності вишукувати глибинні ресурси для проєктування цілісного педагогічного процесу.

Таким чином, професійна підготовка майбутніх учителів у закладах вищої освіти має бути вибудована як безперервний процес формування компетентностей, необхідних для успішної взаємодії з учнями в умовах сучасної школи. З огляду на це, компетентнісний і практико-орієнтований підходи слід розглядати як методологічну основу вдосконалення змісту й організації професійної підготовки педагогів: вони забезпечують єдність знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, що становлять підґрунтя майстерності педагогічної взаємодії загалом, і в позанавчальній роботі – зокрема.

У цьому контексті важливу роль відіграють критерії сформованості майстерності педагогічної взаємодії у позанавчальній роботі, на які ми маємо орієнтуватися при створенні та реалізації практично всіх освітніх програм у педагогічному ЗВО, оскільки обговорювана проблема так чи інакше стосується кожного вчителя молодшої, середньої та старшої школи.

На основі наукових досліджень та власного досвіду вважаємо можливим стверджувати, що до основних критеріїв такої сформованості належать: високий рівень комунікативної культури; здатність організовувати співпрацю учнів і створювати позитивний мікроклімат; уміння мотивувати та підтримувати ініціативність; розвинена рефлексія та здатність до професійного самовдосконалення. Кожен із зазначених критеріїв є невід'ємною частиною професійної майстерності педагога, який працює у позанавчальній сфері. Він відображає не лише знання та вміння, а й особистісні якості, що дозволяють ефективно взаємодіяти з учнями. Розглянемо їх (рис. 1) детальніше.

Рис. 1. Критерії сформованості майстерності педагогічної взаємодії у позанавчальній роботі

1. Високий рівень комунікативної культури

Цей критерій є основою будь-якої ефективної взаємодії. Він включає не лише здатність чітко й грамотно висловлювати думки, але й уміння «читати» невербальні сигнали, здійснювати зворотний зв'язок з аудиторією. Показниками його сформованості є:

- грамотність і зрозумілість мовлення. Педагог повинен говорити правильною літературною мовою, без слів-паразитів, використовувати точну термінологію та будувати речення таким чином, щоб вони були зрозумілими для учнів;
- розвинений емоційний інтелект. Педагогові має бути притаманне вміння розпізнавати емоції учнів (радість, смutek, тривогу, здивування тощо) і адекватно реагувати на них. Його емпатійність є важливою умовою

взаєморозуміння і взаємоприйняття у спілкуванні з учнями, дозволяє створити атмосферу довіри, яка у обставинах позанавчальної роботи має вагоме значення;

- ефективна невербальна комунікація. Контроль за жестами, мімікою, інтонацією та позою, здатність через них транслювати власні емоції, іншу інформацію належить до важливих комунікативних ресурсів педагога. Відкрита постава, доброзичлива посмішка, впевнена інтонація допомагають налагодити контакт і водночас виступають для учнів одним з еталонів поведінки в соціумі, сприяють виробленню ними в себе аналогічних рис;

- вміння активного слухання. педагог повинен не просто чути, а й правильно розуміти, що говорить учень, демонструючи свою зацікавленість. Елементи активного слухання – це ключові прийоми, які допомагають налагодити ефективну комунікацію, створити атмосферу довіри та сприяють глибшому розумінню співрозмовника. До них зазвичай відносять невербальні сигнали, серед яких помітну роль відіграє зоровий контакт, а також такі прийоми, як уточнення, перефразування, резюмування, емоційне віддзеркалення, паузи та мовчання, зохочувальні репліки та ін.

2. Здатність організовувати співпрацю учнів і створювати позитивний мікроклімат

Педагог-майстер у ході професійної взаємодії повинен уміти перетворити групу індивідів на згуртовану команду. Це особливо важливо у позанавчальній роботі, де немає оцінок і примусу, а співпраця будується на спільних інтересах. При цьому йому, зазвичай, властиві:

- здатність до організації командної роботи. Демонструє вміння оптимально розподіляти завдання, враховуючи сильні сторони кожного учня, та стимулювати взаємодопомогу;

- конфліктологічна компетентність. Вдається своєчасно виявляти та ефективно вирішувати конфлікти між учнями, перетворюючи їх на конструктивний досвід;

- уміння створити атмосферу довіри та поваги. Педагог має бути прикладом толерантності та поваги до думок інших, формуючи простір, де кожен учень почувається у психоемоційній безпеці;

- схильність до конструктивізації і підтримки ініціативи, що означає віповідну тенденцію, а на практиці отримує вияв у наступному критерії.

3. Уміння мотивувати та підтримувати ініціативність

Цей критерій передбачає, що педагог може не лише залучити учнів до діяльності, але й підтримувати їхній ентузіазм.

Не кожна ініціатива учнів може бути реалізована, проте кожна з них має бути прийнята до уваги, осмислена, у ній повинне бути виявлене раціональне зерно, обговорені умови, оцінені переваги й недоліки її реалізації і в кожному разі здійснюється заохочення до висловлення ідей, що допомагає учням відчувати себе важливими постатями в діяльності, що організується. Також мають значення:

- формування внутрішньої мотивації: Замість того, щоб покладатися на зовнішні стимули (похвала, нагороди), майстерний педагог допомагає учням знайти інтерес у самій діяльності;

- стимулювання самостійності. Заохочення учнів до самостійного пошуку рішень, ініціювання нових проєктів та відповідальності за їх реалізацію посилює суб'єктність як на рівні самоусвідомлення, так і в плані творчого підходу до роботи, відповідальності за її результати, прагнення вдосконалювати необхідні для її успішного виконання вміння і навички;

- персоналізований підхід. Урахування індивідуальних інтересів і потреб кожного учня дозволяє запропонувати йому діяльність, яка справді його захопить.

4. Розвинена рефлексія та здатність до професійного самовдосконалення

Формування професійної майстерності майбутній педагог має розглядати як постійний процес уже з перших днів навчання, демонструючи і вдосконалюючи:

- схильність до всебічного самоаналізу. Вміння об'єктивно оцінювати власні сильні та слабкі сторони допомагає вчасно зрозуміти, що дійсно вдасться, а що потребує вдосконалення, роботи над собою;
- здатність до навчання. Відкритість до нового, готовність вивчати нові методики, технології та форми роботи сприяють не тільки успішному вирішенню професійних завдань, а й розвитку творчого підходу до їхньої постановки, добору адекватних форм і засобів їхнього вирішення;
- навчання на досвіді. Використання як успішного, так неуспішного (але корисного для подальшого уникнення помилок) досвіду має неабияке значення для коригування проєкту та безпосередньо процесу майбутньої роботи;
- гнучкість. Здатність адаптуватися до мінливих умов і знаходити нові підходи до учнів, враховуючи їхні вікові та психологічні особливості, є важливою запорукою ефективної педагогічної взаємодії, що, в свою чергу, сприяє особистісному авторитету і впливовості педагога, слугує додатковим важелем впливу при вирішенні організаційних завдань як позанавчальної, так і навчальної роботи.

Водночас хочемо також наголосити, що ефективність позанавчальної роботи значною мірою забезпечує такий чинник, як здатність педагога мислити на тривалу перспективу, продукувати цікаві ідеї і втілювати їх у не менш цікаву форму, спираючись на ініціативу і допомогу своїх вихованців. Важливо з самого початку роботи з класом сформувати в учнів потяг до співпраці та спільного дозвілля, потребу долучатися до них. Як зазначає О. Пархоменко, «тематика позакласної виховної роботи дуже різноманітна; у ній більше, ніж у будь-якій іншій діяльності, виявляється вплив особистості вчителя, його кругозору,

інтересів, теоретичного й етичного багажу» (Пархоменко, 2021). А отже, окрім уже сказаного, важливою умовою майстерності педагога в організації позанавчальної роботи завжди була й залишається його ерудованість, різнобічна обізнаність, загальнокультурна компетентність, розширення якої повинне становити окреме важливе завдання вищої педагогічної освіти. З'ясування шляхів його успішного вирішення розглядаємо як один із важливих напрямів наших подальших досліджень.

Висновки та рекомендації. Формування майстерності взаємодії майбутнього педагога в позанавчальній роботі є одним із стратегічних завдань професійної підготовки у закладах вищої освіти. Це вміння має своїм підґрунтям орієнтацію на суб'єкт-суб'єктні стосунки, поєднує знання з педагогіки й психології, практичні навички організації спільної діяльності та особистісні якості, необхідні для побудови партнерських відносин з учнівською молоддю, передбачає наявність розвиненої здатності до професійної рефлексії.

Аналіз сучасних освітніх реалій показує, що як самі учні (за домінуючими стилями мислення, ціннісними орієнтаціями, поширеними способами комунікації тощо), так і умови перебігу освітнього процесу сьогодні значно відрізняються від тих, що досліджені і описані в науковій та методичній літературі минулих періодів. Відповідно, молодий педагог як суб'єкт професійної взаємодії опиняється в малодосліджених умовах праці (що й так завжди мали риси унікальності, зокрема через свою полісуб'єктність і багатовимірність), тож має демонструвати дослідницькі й творчі нахили, опановувати нові комунікативні стратегії, розвивати емпатійність, толерантність, здатність до активного слухання та фасилітації учнівської активності тощо.

Важливим чинником є інтеграція теоретичної та практичної складових підготовки педагога до організації позанавчальної роботи. Лекційні та семінарські заняття повинні бути доповнені практикумами, рольовими іграми,

тренінгами, педагогічною практикою у школі, які створюють умови для застосування здобутих знань у ході навчального моделювання та практичної діяльності. Такий шлях формування майстерності педагогічної взаємодії у навчальній та позанавчальній роботі забезпечує не лише розвиток професійних компетентностей, а й формує рефлексивність, здатність до аналізу власної діяльності й до самовдосконалення, необхідного вже тому, що характеристики освітнього середовища є сьогодні надзвичайно динамічними.

Зі всього сказаного випливає доцільність таких рекомендацій:

- у освітніх програмах педагогічних ЗВО варто передбачати спецкурси, спрямовані на розвиток комунікативної компетентності та навичок ефективної взаємодії;
- під час навчальних та виробничих практик слід робити акцент на спостереженні та проведенні позанавчальних заходів, що сприяють розвитку колективізму, ініціативності та творчості учнів;
- ширше впроваджувати в навчальній та позанавчальній діяльності тренінги з активного слухання, ненасильницької комунікації, медіації конфліктів, водночас акцентуючи правила конструктивної поведінки учасників при їхньому проведенні;
- створювати у ЗВО умови для інтеграції навчальної та позанавчальної діяльності студентів (волонтерські проекти, студентські клуби, наставництво), для розширення сфер і форм діяльності студентського самоврядування.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що формування майстерності взаємодії педагога з учнями у позанавчальній роботі як комплексного професійного вміння, що визначає якість його педагогічної діяльності та забезпечує гармонійний розвиток учнів у позанавчальній і навчальній сферах, є комплексним процесом, який сприяє ефективності освітнього процесу та сприяє становленню сучасного вчителя як професіонала

й особистості. Розвиток у майбутніх педагогів майстерності взаємодії з учнями вважаємо передумовою якісних змін у системі освіти та становлення школи партнерства.

Список використаних джерел

1. Бабенко А. Організація культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи. 2025. URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/download/2190/2200>
2. Гончарук О.В. Особливості організації дозвілля дітей молодшого шкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. №83. С. 73-78.
3. Демченко Н., Гордієнко Т. Особливості використання навчального тренінгу як засобу підготовки майбутнього вчителя. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»; (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)*. 2023. Вип. 1. С. 71-78.
4. Дученко Н.А. Профорієнтаційна робота в школі. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 1. С. 152-159.
5. Животенко Л. Розвиток емоційного інтелекту засобами арт-методів (на прикладі діяльності гуртка «Весела карусель» у КПДю). *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2016. Вип. 1. С. 68–74.
6. Іваненко Н. В. Формування громадянської свідомості молоді як базової цінності в сучасних закладах освіти та поза ними. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2023. №209. С. 180-185.
7. Кобрій О.М., Чепіль М.М. Методика позаурочної діяльності: навч. посіб. для студ. пед. навчальних закладів. Дрогобич: Відродження, 2009. 150 с.
8. Комар О.А. Проблема готовності майбутніх учителів фізичної культури до позакласної роботи з молодшими школярами. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 52. С. 31-36.

9. Крижанівська О.П., Ткачук О.С. Позанавчальна діяльність як об'єкт соціальної роботи з попередження антигромадської поведінки сучасних підлітків. 2010. URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2010/4/29.pdf>
10. Мороз Л., Діхтяренко С. (2023). Суб'єкт-суб'єктна взаємодія як основа формування творчих здібностей учасників освітнього процесу. *Вісник Національного університету оборони України*, 2023. №72(2). С. 93–102.
11. Надім'янова Т., Мацигін В. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації виховних функцій класного керівника в загальноосвітніх школах України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Молодь і ринок*. 2025. № 506 (237-238). С. 121-126.
12. Опарін Д. В., Шевченко О. А. Модель громадського виховання учнів у гуртках гуманітарного напрямку позашкільної освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. №207. С. 252-256.
13. Павленко В.В. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія у навчально-виховному процесі Польщі. *Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Педагогіка» / ред. кол. М. Чепіль (головний редактор) та ін. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. Випуск 2/34. С. 184–196.
14. Пархоменко О. Теоретичні основи організації позакласної виховної роботи та її значення у формуванні особистості молодшого школяра. 2021. URL: <https://surl.li/djwprt>
15. Підласий, І. П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя. Х.: Основа, 2010. 158 с.
16. Подосиннікова Г, Нецмеха Г. Методичний потенціал соціально-емоційного навчання в організації позакласної роботи з англійської мови школярів 5-6 класів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. № 5 (139). С. 121-128.

17. Саранча М., Грибан Г. Теоретико-методичні засади залучення учнів до позакласної роботи з фізичної культури в загальноосвітніх школах. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. 2024. №6(179). С. 206-209.
18. Топольницька Ю. Позанавчальна діяльність у системі формування духовних потреб молодших школярів. 2018. URL: <https://surli.cc/bdcpot>
19. Унтілова Е. Педагогічні умови профорієнтаційної роботи в початковій школі. 2011. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/4_2011/54.pdf

